

УДК 631.11 : 334.772

М.С. Пономарьова, Л.В. Шовкун, кандидати екон. наук, доценти
О.М. Савельєва, канд. екон. наук, ст. викл.
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

**ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ ВАЖЕЛІ ПІДПРИЄМНИЦТВА
ЯК СКЛАДНИКА ЕФЕКТИВНОГО
РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ**

Постановка проблеми. В умовах ринкового господарювання виробнича діяльність аграрних підприємств і фермерських господарств все більше набуває форму підприємницького бізнесу. Як основні суб'єкти економічних відносин виступають підприємці, їм відводять важливу роль у стабілізації становища в сільському господарстві та подоланні кризової ситуації в аграрному секторі національної економіки. Підприємництво є однією з форм діяльності людини, яка у свою чергу є формою прояву його активності. Активний вплив суб'єкта на об'єкт має на меті його зміну й використання його корисних властивостей. Право на здійснення підприємницької діяльності - це одне з основних суб'єктивних прав громадян України. Згідно зі ст. 42 Конституції України, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Сучасний етап розвитку аграрної сфери економіки будь-якої країни характеризується

економічною свободою сільськогосподарських товаровиробників, можливістю самостійно визначати напрямки виробництва, структуру та обсяги виробничих потужностей, постачальників потрібних ресурсів та споживачів сільськогосподарської продукції. Розробка та ухвалення управлінських рішень керівниками та фахівцями підприємства у веденні господарської діяльності вимагає принципово нових підходів до ефективного менеджменту й організації агробізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття підприємницької діяльності використовують у вітчизняному законодавстві як базову категорію в різних галузях права. Вимоги, що висувають до підприємницької діяльності, зазнають змін у процесі розвитку й формування законодавства, що регулює цю діяльність. Відносини у сфері підприємницької діяльності регулюють за допомогою виконання певних функцій державними органами, зокрема, органами виконавчої влади. Під час виконання своїх функцій державні органи застосовують різні правові засоби, які використовуються не розрізнено, а як особливі комплекси, що юридичній науці називають правовими режимами. Дослідження окремих теоретичних і практичних питань підприємництва та контролю його діяльності висвітлені в працях таких учених, як: М. О. Колот, С.В. Мочерний, І.В. Гой, Т.П. Смелянська, Н.О. Саніахметова, М.Г. Ісаков тощо. Проте вивчення механізму формування сучасної системи законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, і визначення її як об'єкта адміністративно-правового впливу доцільно почати з аналізу самого поняття й ознак підприємницької діяльності.

Формування цілей статті. Основною метою цієї статті є висвітлення результатів дослідження щодо аналізу економічних та правових важелів підприємництва з урахуванням тенденцій економічної динаміки аграрного сектора України за критеріями сталого розвитку з урахуванням його принципів у веденні ефективного розвитку агробізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В аграрному секторі країни після проведення багатоукладної економіки у формі приватизації сільськогосподарських, переробних і агросервісних підприємств, з'явилася заінтересовують сільських товаровиробників у розвитку інтеграції та кооперації відбувається перехід. Були створені об'єднання акціонерної, кооперативної та інших форм господарювання. У країні були здійснені економічні реформи. Результатом реформ стало становлення і розвиток нових економічних, фінансових, соціальних та інших відносин, заснованих на формуванні ринкової економіки, в якій провідним суб'єктом господарювання є підприємці. Виробництво валової сільськогосподарської продукції у 2013 р. було зосереджене переважно в недержавних

сільськогосподарських підприємствах (53 %) і господарствах населення (46 %). В тому числі у фермерських господарствах громадян виробляють 7,6 % валової сільськогосподарської продукції.

Агробізнес являє собою форму підприємництва в аграрному секторі економіки країни. До агробізнесу залучають всі виробничі й обслуговувальні сфери діяльності агропромислового комплексу. Таким чином, агробізнес - сукупність економічних відносин в аграрному секторі країни.

Для здійснення підприємницької діяльності підприємець має право укладати з громадянами договори про використання їхньої праці. Під час укладання трудового договору (контракту, угоди) підприємець зобов'язаний забезпечити умови та охорону праці, її оплату на рівні, що не нижчий за мінімальний установлений у країні, а також інші соціальні гарантії, включаючи соціальне і медичне страхування та соціальне забезпечення.

Підприємництво в Україні здійснюють у будь-яких організаційних формах на розсуд підприємця.

Порядок створення, діяльності, реорганізації та ліквідації окремих організаційних форм підприємництва визначається відповідними законодавчими актами України. У разі, коли такий порядок спеціальним законодавством не встановлено, підприємець керується Законом України "Про підприємництво" і своїм статутом.

Відносини, пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності, регулюються законодавством про підприємництво.

Підприємницька діяльність - це діяльність ініціативних, енергійних, творчих, кмітливих, цілеспрямованих, порядних людей, що реалізують важливі, складні, сміливі ідеї та рішення, беручи на себе ризик, пов'язаний з їхньою реалізацією. Підприємницька діяльність є поняттям широким, яке втілює в собі інтелектуальні якості, потрібні в управлінні, менеджменті, бізнесі, маркетингу, комерційній діяльності, технології, товарному виробництві на рівні різноманітних інститутів багатогранної інфраструктури ринку.

Законодавство України про підприємництво визначає загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами і юридичними особами на території України; гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки.

Підприємництво - це самостійна ініціатива, діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг для одержання прибутку.

Суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями) можуть бути громадяни України та інших держав, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності, а також юридичні особи всіх форм власності, установлених Законом України "Про власність". Щодо юридичних осіб і громадян, для яких підприємницька діяльність не є основною, цей Закон застосовують до тієї частини їхньої діяльності, яка за своєю характером є підприємницькою.

Не можуть вести підприємницьку діяльність військовослужбовці, службові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного арбітражу, державного нотаріату, а також органів державної влади і управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств.

Підприємці мають право без обмежень ухвалювати рішення й здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Особливості регулювання окремих видів підприємництва встановлюються законодавством України. Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також видів діяльності, підприємництва в яких не застосовують у зв'язку з підвищеними вимогами до безпеки робіт і необхідністю централізації функції управління, встановлює Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України.

Діяльність з виготовлення і реалізації наркотичних засобів, військової зброї та боєприпасів до неї, вибухових речовин можуть здійснювати тільки державні підприємства, а проведення ломбардних операцій - також і повні товариства.

Отже, підприємництво здійснюють за такими принципами:

- самостійний, вільний вибір виду сільськогосподарської діяльності;
- можливість залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян та використання інших ресурсів матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших ресурсів;
- самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників і споживачів виробленої продукції, встановлення цін на сільськогосподарські товари та послуги відповідно до законодавства;
- вільне наймання та звільнення (що не суперечить законодавству) працівників та використання аутсорсингу працівників;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після сплати обов'язкових платежів, установлених законодавством;
- самостійне здійснення підприємцем-юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем

належної йому частки валютної виручки та проведення дивідентної політики.

Всі організаційні одиниці виробничого підприємництва розрізняються за правовими, фінансово-економічними та організаційно-управлінськими ознаками.

Правові ознаки характеризують юридичні аспекти створення статутного фонду підприємства, статусу учасника (або засновника) підприємства, регулюють майнові відносини між учасниками та фірмою.

До складу правових ознак належать:

- 1) право власності на капітал та засновники;
- 2) джерела формування та розмір статутного фонду;
- 3) обмеження права стати учасником;
- 4) права учасника на майно під час виходу з підприємства;
- 5) юридична відокремленість підприємства від учасників.

Фінансово-економічні ознаки дають змогу з'ясувати та однозначно визначити питання належності учасникам відповідної частки прибутку підприємства; ризики учасників (майнові, грошові), в тому числі в разі припинення діяльності підприємства.

До фінансово-економічних ознак в широкому аспекті слід віднести такі:

- 1) участь у розподілі прибутків;
- 2) відповідальність за зобов'язаннями підприємства;
- 3) розподіл майна у разі припинення діяльності підприємства.

Організаційно-управлінські ознаки характеризують можливість для учасників безпосередньо вести управлінську роботу, тобто виконувати функції керівництва фірмою, впливати на оперативну виробничо-господарську діяльність, в тому числі забезпечення трудовими ресурсами.

Організаційно-управлінські ознаки мають таке спрямування:

- 1) участь в управлінні фірмою;
- 2) використання найманої праці;
- 3) автономність виробничо-господарської діяльності від учасників.

Перехід до ринку в аграрному секторі економіки вимагає розвитку вільного підприємництва. Підприємництво (підприємницька діяльність) - це ініціативна самостійна діяльність громадян, спрямована на отримання прибутку або особистого доходу, яку здійснюють від свого імені, на свій ризик і під свою відповідальність або від імені і під майнову відповідальність юридичної особи підприємства. Вільне підприємництво сприяє активізації структурної перебудови економіки, створенню додаткових робочих місць, забезпеченню швидкої окупності витрат, оперативному реагуванню на зміни споживчого попиту.

Розвиток підприємництва - це шлях до насичення ринку товарами і послугами, подолання галузевого і регіонального монополізму, розширення конкуренції, упровадження досягнень науково-технічного прогресу, підвищення експортного потенціалу. Підприємництво дає змогу розширити сферу прикладання праці, створити нові можливості для працевлаштування незайнятого населення і вивільнених працівників з неефективно діючих підприємств.

На заваді широкому розвитку підприємництва в аграрній сфері України стоять певні складності. Серед них: брак грошових заощаджень (первинного капіталу) працівників сфери АПК - потенційних підприємців; малооб'єктної виробничої й обслуговувальної матеріально-технічної бази; недостатність належного правового захисту і певних юридичних гарантій підприємців з питань власності, розпорядження майном, отримання і розподілу доходів.

Нині вже ухвалено законодавчі акти, які сприяють розвитку підприємництва на селі. Проте законодавство тільки декларує правову основу розвитку підприємництва, вростання його в економіку. Не менш важливе значення мають розробка принципів підприємництва, визначення практичних шляхів його розвитку і підтримки з боку держави і суспільства.

Основоположними принципами вільного розвитку аграрного підприємництва є такі : використання різноманітних форм власності, господарювання і розмірів підприємств; переважний розвиток малого підприємництва; збереження і раціональне використання наявної матеріально-технічної бази виробництва продовольства.

Перший принцип передбачає розвиток підприємництва на основі всіх форм власності - державної, колективної та індивідуальної (приватної). Це відповідає програмі роздержавлення і приватизації і забезпечує більш міцну базу для підприємництва в умовах ринку.

Сутність другого принципу полягає в неодмінності поєднання різних організаційних форм підприємницької діяльності : агрокомбінатів, агрофірм, виробничих систем, державних підприємств, товариств, міжгосподарських і спільних підприємств, акціонерних і пайових товариств, агроцехів підприємств, кооперативів, сімейних та індивідуальних господарств. Це забезпечить стабільність аграрної економіки в екстремальних ситуаціях і конкурентність у господарюванні.

Третій принцип розвитку підприємництва, відповідно до концепції демонополізації, передбачає потребу поєднання різних розмірів підприємництва незалежно від організаційних форм. Це можуть бути великі, середні і малі агрокомбінати, агропідприємства, кооперативи,

селянські (фермерські) господарства, особисті підсобні господарства громадян, агроцехи промислових підприємств, агродільниці міських жителів, кооперативи. Різниця в розмірах господарських одиниць в аграрному секторі зумовлена двома важливими природними факторами: нерівномірним територіальним розселенням людей, що склалось історично, і різною характеристикою агропотенціалу земель.

Четвертим принципом розвитку підприємництва є широке залучення до нього громадян на основі прискореного розвитку дрібного аграрного підприємництва з дотриманням оптимальних співвідношень різних типорозмірів господарств. Концентрація і централізація виробництва призвели не тільки до важко керованої гігантоманії господарств, а й до зменшення чисельності кількості господарів.

П'ятий принцип розвитку підприємництва передбачає сприяння поглибленню спеціалізації і розширенню кооперації. Підприємство тісно пов'язане з професіоналізмом, базується на ньому, породжує і поглиблює його. Професіоналізм, у свою чергу, породжується спеціалізацією праці і також сприяє її поглибленню. Поглиблення спеціалізації для збереження виробничо-технічних зв'язків вимагає розвитку і розширення кооперації. Зарубіжна практика розвинутих країн підтверджує, що з розвитком малого підприємництва поглиблюється спеціалізація і особливо швидко розширюється кооперація.

Шостим принципом розвитку підприємництва є збереження і більш результативне використання наявної матеріально-технічної бази виробництва продовольства, що зумовлено, перш за все, специфікою економічної ситуації в країні. Розвиток малого підприємництва потребує створення нової малооб'єктної матеріально-технічної бази виробництва. Проте держава, суспільство в цілому, а тим більше потенційні підприємці не мають потрібних ресурсів для реалізації цього завдання найближчим часом. Вихід зі становища, що склалося, - це розвиток підприємства на наявній матеріально технічній базі виробництва продовольства і поступове створення більш ефективної аграрної основи.

Сучасний підприємець - фермер, якому притаманна заповзятливість, який не тільки володіє знаннями й умінням, а й має бажання, внутрішні прагнення до здійснення накреслених планів, приділяє найсерйознішу увагу пошукові, розробці і визначенню мети діяльності свого господарства. Мета - це новий стан виробництва і соціального середовища, створення умов більш високого порядку, що їх слід досягти колективу. Мета повинна бути науково обгрунтованою, конкретною і досяжною. Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" орієнтує ці господарства на високотоварне виробництво сільськогосподарської

продукції, її переробку і реалізацію. Отже, сучасний фермер, власник сільськогосподарського підприємства є підприємцем. Його характерні риси - завзятість, уміння відкривати нові можливості на кожній ділянці сільськогосподарського виробництва, в усіх сферах багатопланової фермерської діяльності.

В Україні фермерами стають, як правило, досвідчені, висококваліфіковані, майстерні люди, які глибоко знають свою справу - агрономи, економісти, механізатори, бригадири. Вони добре ознайомлені з технологією й організацією всієї номенклатури сільськогосподарського виробництва. Проте цих знань і досвіду для фермера - самостійного виробника в умовах ринкових відносин - абсолютно недостатньо. Потрібно оволодіти методами, стилем, рисами незалежного підприємця, наполегливо пізнавати закони ринку, знати свої права, орієнтуватись у законах державної підтримки фермерства. Діяльність фермерського господарства офіційно віднесено до підприємницької форми господарювання. Це стимулює формування особистості фермера-власника нового типу, якому притаманні риси сучасного підприємця, здатного переборювати перепони, труднощі, самостійно знаходити у складних ситуаціях рішення, які забезпечують йому успіх.

Перед фермерами лежить широке поле діяльності в організації сучасного високорентабельного конкурентоспроможного товарного виробництва сільськогосподарської продукції. Це загальна мета фермерства країни, а мета кожного фермера - досягти максимального обсягу виробництва продукції та прибутків після її реалізації. Для цього фермер повинен добре знати особливості свого господарства, якість землі, місцеві погодні умови, вміти аналізувати попит і пропозицію ринку, його кон'юнктуру, правильно визначати спеціалізацію господарства.

Висновки. В пошуку ведення підприємництва як способу ефективного розвитку агробізнесу слід: більш повное використовувати правову базу розвитку і підтримки підприємництва; систему забезпечення матеріальних умов розвитку підприємництва; сформувати ринкову інфраструктуру і конкурентне середовище для забезпечення підприємницької діяльності; створити спеціальну систему фінансування, кредитування і страхування підприємницької діяльності на селі, розробити систему інформації і науково-технічної підтримки сільськогосподарського підприємництва тощо.

Бібліографічний список: 1. Господарський кодекс України: із змінами, доповненнями від 6.07.2005 // Відомості Верховної Ради України. 2005. 2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. 3. Про підприємництво: Закон України від 7 лютого 1991 р.

№ 698-ХІІ. 4. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991р. № 1576-ХІІ. 5. Гой І.В. Підприємництво: навч. посібник / І.В. Гой, Т.П. Смелянська. – К.: Центр учбової л-ри, 2013. – 368 с. 6. Ісаков М.Г. Основні засади адміністративно-правового забезпечення регулювання підприємництва в Україні / М.Г. Ісаков // Публічне право: наук.-практ. юр. Журн. – 2012. – № 2 (6). – С. 78-84. 7. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: учеб. пособие / Н.А. Саниахметова. – Х. : Одиссей, 2004. – 800 с.

Пономарёва М.С., Шовкун Л.В., Савельева Е.Н. Экономические и правовые рычаги предпринимательства как составляющей эффективного развития агробизнеса. Предпринимательство является одной из форм деятельности человека, которая в свою очередь является формой проявления его активности. В результате исследования отражены особенности развития предпринимательской деятельности, любых организационных формах. Порядок создания, деятельности, реорганизации и ликвидации отдельных организационных форм предпринимательства определяется соответствующими законодательными актами Украины. Раскрыты отношения, связанные с осуществлением предпринимательской деятельности, регулируются законодательством о предпринимательстве. Приведенные особенности регулирования отдельных видов предпринимательства устанавливаются законодательством Украины. Приведены основные принципы предпринимательства, различающихся по правовым, финансово-экономическими и организационно-управленческими признакам.

Ponomar'ova M., Shovkun L., Savelieva O. Economic and legal leverage entrepreneurship as a component of effective development of agribusiness. Entrepreneurship is a form of human activity, which in turn is a form of manifestation of its activity. The aim - to highlight the research results on the analysis of economic and legal leverage business trends considering the economic dynamics of the agricultural sector of Ukraine according to the criteria of sustainable development based on its principles in the conduct of effective development of agribusiness. The study highlights the characteristics of entrepreneurial activity of any organizational forms. The establishment, operation, reorganization and liquidation of certain organizational forms of business determined by legislation of Ukraine. Disclosed relations related to business activities are regulated by the law on entrepreneurship. These features of regulation of certain types of business established by the legislation of Ukraine. The basic principles of entrepreneurship, differing legal, financial and economic, organizational and managerial grounds.

